

دردو بدووب نيزه ۹۹

لها

۵۲/۳/۱۳

" دانشگاه ملی ایران "

*****

" دانشکده ادبیات و علوم انسانی "

*****

پایان نامه

برای دریافت درجه لیسانس علوم اجتماعی

موضوع :

((پنبه و کشتکاران پنبه در گرگان و دشت))

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر جزینی

گردآورنده :

حسین حقیقت

سال تحصیلی ۱۳۵۲ - ۱۳۵۱

۲۷۶۴

"فهرست مطالب"

*****

صفحه

۱

مقدمه

۶

فصل اول :

الف - موقعیت وحدود کوهها

ب - رودها

ج - آب و هوا ، درجه حرارت ، میزان بارندگی

د - جنس خاک

۱۵

فصل دوم :

آنچه که باید درباره پنبه بدانیم

الف - تاریخچه گشت پنبه در ایران

ب - اهمیت اقتصادی پنبه در ایران

۲۳

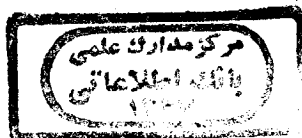
فصل سوم :

الف - پنبه گرگان ازکاشت تا برداشت .

ب - میزان محصول پنبه وسطح زیرکشت درگرگان ودشت .

ج - آیش بندی وتناوب گشت

د - ابزارکار ونوع مصرف وساختمانهای موجود درمزارع :

- ۱- ابزارکارونوع مصرف)
)
 ۲- ساختمانهای موجود در مزارع)

ه- آبیاری در گرگان

ص ۳۹

فصل چهارم :

نواحی کشت پنبه در گرگان

۱- گنبدکاووس و حومه

۲- گرگان و حومه

۳- علی آباد و حومه

۴- بندرگز و حومه

۵- بندر شاه و حومه

۶- کردکوی و حومه

ص ۴۳

فصل پنجم :

شرایط مساعد برای مصرف کود شیمیائی و مبارزه با آفات پنبه

الف - شرایط مساعد برای مصرف کود شیمیائی

ب - مبارزه با آفات پنبه ای

ص ۵۰

فصل ششم :

سازمانها و کارخانه هائیکه در پیشرفت پنبه گرگان و دشت فعالیت دارند .

الف - سازمانها

ب - کارخانه ها

ص ۵۸

فصل هفتم:

وضع اجتماعی زارعین پنبه کار

انتقاد - بحث - پیشنهاد نتیجه - منابع و مآخذ

مقدمه :

سرزمین گرگان اگرچه سوابق تاریخی اش بهترین معرف آن میباشد ولی امروزه بیشتر بکشاوری مکانیزه و محصولات متنوعش معرفی میگردد . بیشتر مردم گرگان یا کشاورزند و مستقیماً با مورکشاوری اشتغال دارند یا اینکه از راه امور وابسته بدان امر معاش مینمایند .

گرچه کشاورزی و زندگی کشاورزی در ابتدا برای بشر خوشبختی و سعادت راهمراه داشت یعنی تمام اشخاص خانواده ها در زمانیکه کشاورزی با ابتدائی ترین وسایل انجام میشد . شاید زندگی آرام و توام با خوشی و لذت طبیعی و اجتماعی داشتند ، ولی امروزه مسائل و مشکلاتی برای این دسته از مردم یعنی آنهاست که تمام زحمات تولید را بعهده دارند بوجود آمده است (در این مورد اشخاصیکه مستقیماً با این ناحیه و کشاورزان این سرزمین سروکار دارند با این مسائل آشنائی کامل دارند) . و میدانند و همین مسائل و مشکلات باعث گردیده است که زندگی این طبقه که بیشتر روحی میتوان گفت . ۹ درصد مردم گرگان و دشت را تشکیل میدهند و در مواردی وضع زندگی آنان چنان است که پائین تر از آن امکان ندارند یعنی بعضی که عوامل اجتماعی نیز در آن سهم هستند آن قیافه بشاش و روح و جسم سالم و آن روح همکاری و همدردی و نوع دوستی

که در بین این طبقه همراه با جوش و خروشهای زندگی بچشم میخورد سست
 میگردد همه برده و غلام زندگی اند ، سرنوشت و منافع مشترك بر اثر وجود احتیاجات
 و توسعه مشکلات زندگی روبرو تزلزل است و هر کس سعی دارد که گلیم خود را از آب
 بیرون آورد .

در بین محصولات متنوع گرگان و دشت پنبه یکی از مهمترین آنهاست
 اقتصاد حاکم در گرگان اقتصاد پنبه است و بعلمت بازاری فروش خوب و بهتری که
 دارد بیشتر از سایر محصولات کشاورزی مورد توجه قرار گرفته و به همین دلیل
 باین منطقه سرزمین طلای سفید میگویند ولی همانطوریکه صاحبان معادن
 طلای سفید سعادت مندند کارگران انسانهای از بند رسته ای میمانند
 که بعلمت موقعیت های خاص در همان حال باقی مانده اند بنظر میآید در اینجا
 هم تولید کنندگان فراهم کنندگان و به وجود آورندگان وسایل خوشبختی و سعادت
 افرادی هستند که بعنوان صاحب معدن نامیده میشوند .

در حقیقت کشاورزان اصلی را باید کارگران زراعی یا بصیارت دیگر مردمانی
 دانست که بعلمت نداشتن سرمایه و ابزار تولید ناچار نیروی کار خود و خانواده خود
 را ب معرض فروش گذارده اند . در اینجا و د سته بچشم میخورند :

۱- زحمتگشان " زارعین "

۲- سلف خران و ربا خواران

تنها چیزی که باعث آشنائی در پیوند دودسته میشود احتیاج کشاورزان و استفاده
و استثمار از هراهی حتی راههای خلاف که در بیشتر موارد معمول است .

کشاورزان و کلیه افراد خانواده شان که با خون جگر ورنج و مشقت
فراوان از نهالهای پنبه مواظبت کرده اند تا بمحصول رسیده اند بادیده
حسرت باره دسترنج خود مینگرند و جرات فروش حتی مثقالی از فرآورده خود
رانند و با علم و اطلاع از تفاوت فاحشی که بین قیمت واقعی محصول و قیمتی که
آنان مجبورند برای زندگی کردن محصولشان را بوسیله واسطه ها بفروش
رسانند وجود دارد باین زلت تن درد دهند در این جریان یعنی فاصله بین
خارج شدن محصول از دست تولیدکننده و رسیدن آن بدست مصرف کنند
مسائل دیگری مطرح است که همراه با سایر مسائل بعداً از آنها یاد خواهد
شد .

با وجود آمدن شرکتهای تعاونی و امثال آن زندگی کشاورزان راه دیگری

را خواهد پیمود ، ولی آیا تعاون همیشه بر اساس صحیح استوار بوده و خم

سعادت همراه داشته است ؟

مدیران و رهبران اجتماع برای نیل به هدفهای عالی خود در صورتی

موفق خواهند شد که به هماهنگی کامل و ایجاد حسن تعاون و روح همکاری در تمام شئون توجه کافی مبذول نمایند^{پند} مخصوصاً " برای طبقه کشاورز که تا چندی قبل مانند پرکاهی در اختیار طوفان حوادث با این طرف و آن طرف در پرواز بودند .

با اهمیت بودن کشت پنبه در دنیا و ارزش و اهمیتی که برای آن قائل میباشند و همچنین میزان تقاضای آن توجه اولیاء امور را باین محصول با ارزش جلب نموده است و همین مسئله باعث گردیده که بآن رسیدگی بیشتری شود . در ایران این محصول بعلت نقایصی که در زمینه های مختلف کشاورزی وجود دارد زیاد بدست نمیآید ولی با این وصف میتوان گفت که یکی از منابع درآمد ایران است و رقم قابل توجهی از صادرات کشور را تشکیل میدهد ولی با توجه به صادرات کشورهای پنبه خیز نتوانسته است مقام مناسبی برای خود در بازار جهانی پنبه کسب نماید ، البته کمی تولید پنبه مخصوصاً در این چند سال اخیر جز نقص امور کشاورزی چیز دیگری نیست زیرا مسائل اولیه از قبیل وجود زمین قابل کشت و آبیاری و امثال آن قابل حل است فقط مسئله عدم بهره برداری صحیح در بیشتر موارد وجود آفات مختلف از قبیل کرم خاردار و کرم غوزه و هجوم آنها در این چند سال اخیر مسائلی است که از دیاد محصول را از بین برده است و از این راه —

لطمه بزرگی به حیات کشاورزی ما وارد آمده است که بدون شك در اقتصاد کشور
نیز بی تاثیر نبوده و نخواهد بود .

شهرگگان از نظر کشت پنبه در ایران ممتاز است ، زیرا میتوان گفت
که تقریبا " نصف پنبه ایران از این منطقه بدست میآید و مسلم است که علت
وفور پنبه در این منطقه از ایران جز مناسب بودن آب و هوا و خوبی خاک چیزی
دیگری نیست و طبیعا " همه نوع پنبه از خوب و متوسط و بد تا عالی در آن بوجود
میآید .

همه ساله بیشتر زمینهای قابل کشت اختصاص بکشت این محصول
می یابد و بیشتر زارعین از این طریق کشت امرار معاش مینمایند و همچنین تجار
این منطقه ، ۹ درصد سرمایه خود را در این راه بکار میاندازند و هر سال عایدی
زیادی از این راه نصیب خود میسازند .

" فصل اول "

*****

" جغرافیای طبیعی گرگان رود شست "

=====

الف - موقعیت وجدود کوهها : (۱)

گرگان در زاویه جنوب شرقی ساحل دریای خزر قرار گرفته در حدود

۲۸۰۰۰ کیلومتر مربع وسعت دارد ، طول جغرافیائی آن ۲۲ / ۵۴ درجه

شرقی و عرض آن ۴۶ / ۳۶ درجه شمالی از شمال به ترکمنستان شوروی از شرق

بخراسان و از جنوب بسلسله جبال البرز و شاهرود (ایالت بسطام سابق) و از

مغرب به مازندران (شهرهای بهشهر و ساری) محدود میگردد .

مرز شمالی از شاخه چپ رودخانه اترک است که ترکمانان آنرا پورزاقن

یا گنداب نامیده اند در مشرق جد بین خراسان و گرگان کمتر مشخص شده است

این مرز از اترک بمغرب گورد اغی رفته از نزدیکی سرچشمه رود گرگان گذشته و بمرز

بسطام در گردنه نردین واقع در ارتفاع ۱۲۷۰ متری می پیوندد ، مرز بین گرگان

و بسطام از خط تقسیم میانه البرز تشکیل میگردد . کلیه دامنه شمالی جز

ناحیه دریای خزر میباشد در طرف مرز بین مازندران و گرگان کاملاً قراردادی است

این مرز از رشته جبال اصلی شروع شده و بین بهشهر و کردکوی در غرب ده لیوان

(صفحه ۱ جغرافیا و جغرافیای تاریخی گرگان و دشت تاء لیف : اسداله مصینی

(کلیه مطالب این بخش)

تقریبا" روبروی شبه جزیره میانگلاله که خلیج استرآباد را سدود میکنند بدریا

می—رود .

بنابراین حدی که شرح آن گذشت مرکب از چند بخش است :

۱— استپ ترکمن که دارای ۱۵۰ — ۱۲۰ کیلومتر طول و ۷۵ — ۵۰

کیلومتر عرض میباشد جلگه وسیعی است با سطح تقریبا" افقی این جلگه بین

دورود اترک و قره سو واقع شده بستر این رود خانه هانست بدریای خ—زر

۵ تا ۶ متر یابین تراز سطح استپ میباشد بنحویکه در مواقع پراپی هیچگاه زمینها^ی

اطراف زیرآب قرار نمیگیرند .

۲— دامنه های انواحی واقع بین استپ و کوهها یا سرزمین استرآباد

قدیم که بین رود خانه قره سو و کوهستان واقع است و مرکب از تپه ها و ارتفاعات

مختلف است زمینهای این قسمت که از آبرفت رود ها تشکیل شده اراضی

حاصلخیزی را بوجود آورده مخصوصا" در دره های کوچک، و وسیع این قسمت

زمینهای بسیار غنی پیدا میشود و در همین نقاط است که رود ها هنگام طفیان

مواد آبرفتی در اطراف مسیر خود بجاگذارد و زمین حاصلخیزتری را بوج—ود

آورده اند .

۳— نواحی کوهستانی که مشتمل بر نواحی دامنه شمالی البرز است

کوههای این قسمت بطور موازی و جهت آن تقریباً شرقی و غربی است ، این کوهها در نباله رشته البرز و کوههای مازندران میباشد . مهمترین و مرتفع ترین کوههای گرگان شاهگوه میباشد که رشته های آن در نواحی مختلف این ناحیه بنامهای :

حاجی آباد - زیارت - کله چال - تالوه - لنده کوه

مازیکش نامیده میشوند ، این رشته کوهها دشت گرگان را از فلات مرکزی مجزا میکند که بدو قسمت تقسیم میشود ، شاه کوه بالا و شاه کوه پائین قلعه شاه کوه / ۳۷۶۷ متر ارتفاع دارد .

ب - رود های :

۱- رود اترک : اترک . . . ه کیلومتر طول دارد از هزار مسجد سرچشمه گرفته بطرف مغرب جاری میگردد ، آب آن بسیار تیره و گل آلوده است در قوچان و شیروان و شمال بجنورد میگردد در این نقاط سواحل آن مشجرو هم سطح است ولی پس از اینکه بجنوب غربی متوجه شد مجرای آن گرد و پیچا پیچ و سواحل آن بی حاصل و غیر مسکون میگردد ، رود اترک از چات به سمت سرحد ایران است ، چند شعبه دیگر اترک می پیوند که به خلیج حسینقلی میریزند .

۲- رود گرگان : ۳۰۰ کیلومتر طول و نزدیک به ۱۵ متر عرض و عمقش نسبتاً زیاد است ، رود گرگان از جبال آلا داغ سرچشمه گرفته بسمت مغرب جاری است و شعبات متعددی مانند جاجرم ضمیمه آن میگردد از صحرائی گرگان و شهر قدیم گرگان و دشت و شمال استرآباد میگذرد و شعبه شده یکی در خواجه نفس و دیگری در جنوب آن وارد خلیج استرآباد میشود . شعبات دیگر آن رود نردین که از جاجرم سرچشمه گرفته چمن کالپوش را مشروب میکند و رود کارولی آن متصل گردیده و در مشرق گرگان برود گرگان میریزد .

دیگر رود آبگرم که از سنگسنگ گذشته وارد گرگان میشود و رود نوده و چقالی که فندرسک را مشروب کرده برود گرگان متصل میگردد .

ج- آب و هوا : درجه حرارت - میزان بارندگی :

گرگان چون در ساحل دریای خزر واقع شده آب و هوایش نظیر آب و هوای مازندران معتدل میباشد ولی مقدار بارندگی اش بمقتضای فصول تغییر میکند . در زمستان بواسطه جریانهای پرفشار منطقه سیبری که هوای گرم و مرطوب را بطرف بالا رانده و گوشه های جنوبی مانع از حرکت آن بطرف مرکز فلات است اغلب باعث ریزش برف میشود . در تابستان علاوه بر گرما خنگی هوا هم آن اضافه میشود این امر بواسطه پایداری بودن هواست که از نفوذ گاز کربنیک

بالا جلوگیری میکند و چون مقدارش از اندازه طبیعی برای تنفس در طبقات زیر زیاد است بنابراین تنفس را دچار اختلال میکند هرچه از طرف دریا بشقوق برویم از رطوبت هوا کاسته شده و پخشگی افزوده میگردد همچنین از میزان بارندگی کاسته میشود .

رطوبت و ریزش باران و برف ، زمین گرگان و دشت رایگی از حاصلخیزترین نقاط ایران کرده است . باران سالیانه گرگان در حدود ۴۲ سانتیمتر ثبت شده است که در بعضی سالها بیش از این مقدار است . بطور کلی میتوان سه نوع آب و هوای نواحی سه گانه گرگان و دشت تشخیص داد :

۱- ناحیه جنگلی و ارتفاعات که تعد متوسط باران آن بیش از ۶۰۰ میلیمتر

است .

۲- ناحیه بین کوهها که باران متوسط سالیانه آن ۵۶۰/۵ میلیمتر

است .

۳- دشت گرگان که باران متوسط سالیانه آن ۳۰۰ تا ۵۰۰ میلیمتر^{ست}

هیچ فصلی در گرگان نمیتوان یافت که ریزش باران نداشته باشد .

د - جنس خاک :

امروزه اهمیت خاک و خاک شناسی بیش از پیش مورد توجه واقع شده و

موه‌سبات خاصی برای این منظور تا سه‌س‌س گردیده و این مسئله یکی از مباحث مهم کشاورزی است ، داشتن اجزاء و خصوصیات خاک در به‌شرفت زراعت و مرغوبیت جنس و ازدیاد محصول و سرانجام در اقتصادیک، ناحیه تا‌شیر دارد .

بیشتر خاک، ناحیه جنوبی رود گرگان از آب‌رفت رود خانه هائی کسه بدریای خزر میریزند تشکیل شده هرچه بطرف شمال برویم ظاهراً خاک بیشتر لس میشود . در ناحیه جنوبی رود گرگان که شیب رود خانه مزبور ورقه سو جاری هستند تراشهایی تشکیل داده اند و نیز در طی هزاران سال قشوری از خاک حاصلخیز کشاورزی که ناشی از مخلوط شدن رسوبات رود خانه ها و بقایای جنگلها است تشکیل گردیده است .

بطور کلی گفته میشود گرگان از زمینهای شوری تشکیل شده که قسمتی از آن تدریجاً بازه کسپهای طبیعی نمک سطحی آن شسته شده و امر کشاورزی را مقدور نموده است ولی در جایی که خاک شسته نشده و زهکشی نگردیده اراضی نمکی وجود دارند .

بطور کلی خاکهای این منطقه از گوهها بطرف دریا بترتیب زیر

قرار گرفته اند :